

JÓZEF BAKALARZ TChr

NORMY KANONICZNE REGULUJĄCE WYJAZD KAPŁANÓW DO KRAJÓW ZAMORSKICH

Migracji kapłanów do krajów zamorskich poświęcono nieco artykułów, które w swych badaniach nie wykraczają poza okres od końca XIX w. do Soboru Watykańskiego II. Nie ma dotąd opracowań na temat wcześniejszej historii tego zagadnienia, ani też jego aktualnego stanu w prawodawstwie posoborowym.

Ważne znaczenie ma strona praktyczna omawianego zagadnienia. W dobie ożywionej migracji zachodzi potrzeba pokierowania wędrówkami kapłanów, zwłaszcza do odległych krajów zamorskich. Wymaga tego dobro samych kapłanów i zainteresowanych ich migracją kościołów lokalnych, a zwłaszcza potrzeba odpowiedniego rozdziału duchowieństwa na różnych kontynentach, głównie na terenach misyjnych. Nie małe znaczenie ma tutaj również konieczność zabezpieczenia niezbędnej dyscypliny w diecezjach wyjazdu i docelowych.

W prawie regulującym migrację kapłanów należy odróżnić normy ogólne określające status prawny kapłana poza własną diecezją od norm specjalnych, które uzupełniają i zaostrzają te pierwsze w wypadku wyjazdu do krajów zamorskich. Artykuł poświęcony jest tej drugiej grupie norm, choć nie pomija całkowicie pierwszej.

I. PRAWODAWSTWO DO SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Prawodawstwo specjalne w omawianej dziedzinie uformowało się stopniowo na tle ogólnej dyscypliny starożytnego i wczesnośredniowiecznego Kościoła, w której podkreślano ścisły związek duchownego z diecezją i własnym biskupem, a nawet z określoną gminą, kościołem czy innym miejscem jego działalności¹. Dla zabezpieczenia tej więzi Kościół wprowadził szereg instytucji, jak: inkardynację, tytuł kanoniczny czy rezydencję. Do tego samego zmierzały przepisy zakazujące udzielania

¹ J. Zubka. *Tytuł kanoniczny do święceń duchowieństwa świeckiego*. Lublin 1935 s. 25-26.

święceń absolutnych² oraz samowolnego przechodzenia duchownych do innych kościołów, diecezji czy prowincji kościelnych³.

1. PRAWODAWSTWO OGÓLNE W STAROŻYTNOŚCI KOŚCIOŁA

Od początku istnienia Kościoła duchowni różnych stopni wyjeżdżali, czasowo lub na stałe, do innych miast lub prowincji, niekiedy bardzo odległych. Czynili to z pobudek apostoelskich lub dla uniknięcia prześladowań, odbywali pielgrzymki i odwiedzali bliskich, załatwiali sprawy urzędowe u władz świeckich oraz kościelnych. Niektórzy, dla polepszenia warunków życiowych, zajmowali się handlem, a jeszcze inni *ex avaritiae causa* porzucali swoje kościoły, aby w innej prowincji otrzymać bardziej intratne. Wśród migrujących nie brakowało obłożonych karami, heretyków i apostatów, a nawet udających osoby duchowne⁴.

Dla zagwarantowania wspomnianej więzi kapłanów z diecezją oraz wyeliminowania negatywnych następstw samowolnych migracji Kościół wcześniej zaczął określać zasady i normy dotyczące wyjazdu kapłanów poza własną diecezję. Początkowe praktyki i zwyczaje w tej dziedzinie od końca III w. przybierały formę przepisów prawnych.

Do legalnej migracji konieczne było pozwolenie własnego biskupa, który takiego pozwolenia udzielał, jeśli zachodziła ku temu ważna przyczyna. Przy migracji na stałe była nią potrzeba innego Kościoła lokalnego, bądź zwykła konieczność, np. spowodowana prześladowaniami lub wygnaniem⁵.

Świadectwem legalnej migracji był specyficznie sporządzony dokument (*litterae formatae*)⁶, pisany w formie listu polecającego do biskupa innej diecezji. List ten zawierał szereg informacji o danej osobie, jej święceniach, diecezji pochodzenia oraz o celu i miejscu podróży⁷.

² Conc. Chalcedonense (451) c. 6. J. D. Mansi. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. T. 6. Florentinae et Venetiis 1901 kol. 1226; c. 1 D. 70.

³ Conc. Arelatense (314) c. 21. Mansi t. 1. kol. 473; conc. Nicaenum I (325) c. 15-16. Mansi t. 2 kol. 674-675; conc. Sardicense (374) c. 1. Mansi t. 3 kol. 19.

⁴ J. Luczak. *La résidence des évêques dans la législation canonique avant le Concile de Trente*. Paris 1931 s. 37-82; K. Nasiłowski. *Samowolne migracje kleru w świetle polskiego prawa partykularnego przed Soborem Trydenckim*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” T. 11:1959 s. 9-15.

⁵ Pap. Anterius (235) ep. Ad. Episc. Baeticae et Toletanae. Mansi t. 1 kol. 764; Conc. Laodicense (320) c. 42. Mansi t. 2 kol. 572; conc. Antiochenum I (341) c. 11. Mansi t. 2 kol. 1323-1324; conc. Chalced. c. 20. Mansi t. 6. kol. 1228; c. 4 D. 71; c. 4 D. 74.

⁶ Conc. Laodicen. c. 41. Mansi t. 2 kol. 572; conc. Carthaginense I (348) c. 7. Mansi t. 3 kol. 147; conc. Chalced. c. 13 Mansi t. 6 kol. 1227; c. 6 D. 71; A. Poli. *De commendatitiis ad sacra facienda in iure canonico usque ad Decretum Gratiani*. „Ephemerides iuris canonici” T. 9:1953 s. 19-38.

⁷ *Dictum Gratiani ad dist. 73; Luczak, jw. s. 72-74.*

Dzięki temu jakby kościelnemu państwu podróznego przyjmowano gościnnie w każdej wspólnocie kościelnej. Natomiast bez niego kapłana traktowano jak obcego, uciekiniera i wagabundę, podejrzanego o herezję i różne przestępstwa⁸.

O rygorze dyscypliny w omawianej dziedzinie świadczyły sankcje wymierzone przeciw migrującym samowolnie. Prawodawca zakazywał: przyjmować ich w miejscowych wspólnotach kościelnych, dopuszczać do sprawowania jakichkolwiek czynności świętych oraz nadawać im jakiegokolwiek urzędy⁹. Kandydatów do kapłaństwa nie można było święcić¹⁰. Biskupi mieli takich duchownych zmuszać do powrotu do własnej diecezji stosując w tym celu kary, nie wyłączając ekskomuniki i degradacji¹¹.

Starożytne i wczesnośredniowieczne prawodawstwo miało w tej dziedzinie często charakter partykularny, lecz w praktyce było ono stosowane, z pewnymi różnicami, w całym Kościele. Jego zasadnicze postanowienia włączył do swego zbioru Gracjan¹², a później z pewnymi modyfikacjami weszło ono do *Dekretów* Grzegorza IX¹³.

2. POCZĄTKI PRAWODAWSTWA SPECJALNEGO

Na bazie prawodawstwa ogólnego pod koniec IV w. zaczęło się formować prawo specjalne, które zaostrzało prawo ogólne w wypadku wyjazdu duchownych do krajów zamorskich. Pierwszych jego sformułowań dokonały synody afrykańskie. Wymagały one od biskupów, aby przed wyjazdem *trans mare* konsultowali się w tej sprawie z własnym metropolitą, a ten miał wystawić wyjeżdżającemu list polecający, podpisany przez najmniej pięciu biskupów danej prowincji¹⁴.

Szczególne środki ostrożności prawo nakazywało stosować wobec duchownych niższych święceń i kandydatów (laików) do kapłaństwa przy-

⁸ Conc. Elvirensis (305) c. 58. Mansi t. 2 kol. 15; *Canones Apostolorum* c. 12. Mansi t. 1 kol. 31; Z u b k a, jw. s. 36-38.

⁹ Conc. Nicaenum I c. 16. Mansi t. 2 kol. 675; conc. Taurinense (397) c. 7. Mansi t. 3 kol. 862; *Canones Apost.* c. 14, 32. Mansi t. 1 kol. 31, 35; conc. Carthag. I c. 7. Mansi t. 3 kol. 147; conc. Chalced. c. 13. Mansi t. 6 kol. 1227.

¹⁰ Conc. Nicaenum I c. 16. Mansi t. 2 kol. 675; conc. Taurinense c. 7. Mansi t. 3 kol. 862; conc. Chalced. c. 20. Mansi t. 6 kol. 1228; L. P a w l i n a. *Dymisja w rozwoju historycznym*. Lublin 1936 s. 20-30.

¹¹ Conc. Arelatense I c. 21. Mansi t. 2 kol. 473; conc. Nicaenum I c. 16. Mansi t. 2 kol. 675; conc. Andegavense (453) c. 8. Mansi t. 7 kol. 901.

¹² C. 1-9 D. 71; c. 5 D. 92; c. 1-4 D. 98; c. 19, 20, 23 C. VII. q. 1; c. 1-9 C. IX q. 2, c. 36 D. V de cons.

¹³ C. 1-4. X. I. 22; c. 4, 5, 10, 11, 17 X. III. 4.

¹⁴ Conc. Hipponense (393) c. 27. Mansi t. 3 kol. 750; conc. Carthag. III (397) c. 28. Mansi t. 3 kol. 884; *Codex Eccl. Afric.* (419) c. 23. Mansi t. 3 kol. 723; L u c z a k, jw. s. 47-50.

bywających z krajów zamorskich do Italii. Dla udowodnienia przyjętych święceń oraz poświadczenia zgody własnych biskupów na przyjęcie dalszych, musieli oni okazać się specjalnym dokumentem (*litterae testimoniales, litterae dimissoriae*), również podpisanym przez pięciu biskupów¹⁵.

Przepisy te nie dotyczyły kapłanów, z czasem jednak zaczęto je stosować także wobec nich, a *Dekretaty* Grzegorza IX rozciągały je formalnie na wszystkich duchownych¹⁶.

Mimo surowych sankcji prawo specjalne w omawianej dziedzinie było stopniowo łagodzone przez praktykę przeciwną, a z czasem wręcz zaniknęło. Sobór Trydencki nie stawiał już specjalnych wymogów wobec migrujących do krajów zamorskich¹⁷.

3. PRAWODAWSTWO SPECJALNE OD KOŃCA XIX W. DO SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Potrzeba specjalnych przepisów w tej dziedzinie odżyła pod koniec XIX w. w związku z masową migracją świeckich i duchownych z Europy do Ameryki Północnej. Wśród wyjeżdżających kapłanów nie wszyscy odznaczali się odpowiednimi kwalifikacjami moralnymi i duszpasterskimi¹⁸. Stąd I synod plenarny w Baltimore (1852) zakazał dopuszczać do duszpasterstwa w diecezjach amerykańskich kapłanów, którzy nie otrzymali na to zgody biskupów diecezji *a quo* i *ad quem*¹⁹. Ten pierwszy winien przesłać m. in. biskupowi amerykańskiemu *litterae testimoniales* o własnym kapłanie²⁰.

Dla zaprowadzenia dyscypliny konieczna była ingerencja Stolicy Apostolskiej, która wydała szereg dokumentów normujących zamorskie migracje kapłanów i zakonników obrządku łacińskiego²¹ oraz wschod-

¹⁵ Gregorius M. (590-604). *Epist.* 25. Mansi t. 9 kol. 1098; c. 1-3 D. 98.

¹⁶ C. 1. X. I. 22. Zob. c. 1. I. 9 in VI°; c. 2 III. 8 in Extr. com.

¹⁷ Por. Sess. 23 c. 1, 16 de ref.

¹⁸ J. Ciesluk. *National parishes in the United States*. Washington 1944 s. 32-44.

¹⁹ Art. 9. *Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis*. T. 3. Friburgi Brisgoviae 1875 kol. 146.

²⁰ Conc. Plen. Baltimoreense II (1866) art. 120, 122. *Coll. Lacensis* t. 3 kol. 432.

²¹ S. C. Prop. Fide decr. *Prudenti saluberrimoque consilio* 20 IV 1873. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*. T. 2 Romae 1907 n. 1400; S. C. Concilii. decr. *Non sine magno* 27 VII 1890. *Collect. P.F.* T. 2 n. 1734; S. C. Prop. Fide. instr. *Exigua prorsus* 25 II 1896. *Collect. P.F.* T. 2 n. 1918; S. C. Conc. decr. *A primis* 20 VII 1898. *Codicis iuris canonici fontes*. Ed P. Casparri. I. Seredi. T. 1-9. Romae 1923-1939 — t. 6 n. 4307; S. C. Conc. decr. *Clericos peregrinos* 14 XI 1903. *Collect. P.F.* T. 2 n. 2180; S. C. Consist. decr. *Anno proxime elapso* 9 XII 1909. AAS 2:1910 s. 102-104; S. C. Consist. decr. *Ethnografica studia* 25 III 1914. AAS 6:1914 s. 182-186; S. C. Consist. notif. *Litteris S. C. Consistorialis* 31 I 1915. AAS 7:1915 s. 95-96; S. C.

niego²² Dokumenty te zmieniały, a głównie uzupełniały i rozbudowywały dyscyplinę w tej dziedzinie. Szczególnie doniosłe znaczenie miał dekret Kongregacji Konsystorialnej *Magni semper negotii* z 30 XII 1918 r.²³, a następnie konstytucja Piusa XII *Exsul Familia* z 1 VIII 1952 r.²⁴

Według tych dokumentów specjalnymi normami o zamorskiej migracji byli objęci kapłani diecezjalni oraz zakonnicy. Ci ostatni nie podlegali tym normom wtedy, gdy za pozwoleniem przełożonych udawali się na inny kontynent do domu własnego zakonu²⁵.

W zakresie terytorialnym przepisy obejmowały kapłanów emigrujących z Włoch²⁶, a następnie również z Dalmacji, Słowenii, Bośni i Hercegowiny²⁷. Od 1914 r. dotyczyły wszystkich kapłanów i zakonników z krajów śródziemnomorskich, czyli europejskich z przyległymi wyspami²⁸.

Krajami docelowymi podlegającymi specjalnym restrykcjom była Ameryka Północna²⁹, następnie Filipiny³⁰, Australia i Nowa Zelandia³¹, a od 1952 r. wszystkie regiony zamorskie, a więc również Azja i Ameryka Południowa, Oceania i Afryka³².

W 1960 r. Kongregacja Konsystorialna dotychczasowe przepisy rozciągnęła na kapłanów z Ameryki Łacińskiej oraz Filipin udających się do Ameryki Północnej³³.

Prop. Fide decr. *Ad tuendam* 21 X 1948. AAS 41:1949 s. 34-35; S. C. Consist. decr. *Ad fovendam* 13 II 1960. AAS 52:1960 s. 410-411.

²² S. C. Prop. Fide decr. *Relatum est* 12 IV 1894. Collect. P. F. T. 2 n. 1866; Leo XIII, const. ap. *Orientalium dignitas* 30 XI 1894 Collect. P. F. T. 2 n. 1883; S. C. Prop. Fide decr. *Cum Episcopo* 17 VIII 1914. AAS 6:1914 s. 458-463; S. C. Eccl. Orient. decr. *Cum data fuerit* 1 III 1929. AAS 21:1914 s. 152-159; J. Jaros. *Monitum de normis servandis quoad dericos ritus orientalis extra fines proprii patriarchatus peregrinantes*. „Apollinaris” 11:1938 s. 9-13.

²³ AAS 11:1919 s. 39-43.

²⁴ AAS 44:1952 s. 649-704. Tit. II n. 1-3.

²⁵ C 2 III 8 in Extr. com.: decr. *Magni semper negotii* n. 9; const. *Exsul familia* II n. 3 § 2.2^o.

²⁶ Decr. *Non sine magno* n. 1; decr. *Clericos peregrinos* n. 1, 6.

²⁷ S. C. Consistorialis decr. *Neminem latet* 4 X 1911. prot. n. 367/11. „Monitor Ecclesiasticus” T. 85:1960 s. 552.

²⁸ Decr. *Ethnografica studia* n. 1.5; decr. *Magni semper negotii* n. 1.

²⁹ Decr. *Non sine magno* n. 1.

³⁰ Decr. *Clericos peregrinos* n. III.

³¹ Decr. *Ad tuendam*.

³² Const. *Exsul Familia* II. n. 3 § 1; E. Fus. *Priest emigrants under the Constitution „Exsul Familia”*. „The Jurist” t. 16: 1956 s. 375-376.

³³ Decr. *Ad fovendam* § 1. 1; I. Ferretto. *Decretum de clericis ex America Latina necnon ex Insulis Philippinis in Americam Septentrionalem emigrantibus*. *Adnotationes*. „Monitor ecclesiasticus” T. 85:1960 s. 543-576.

Określeni na zasadzie terytorialnej kapłani i zakonnicy mogli wyjeżdżać do krajów zamorskich tylko za specjalnym pozwoleniem Stolicy Apostolskiej³⁴. Od 1952 r. wyłącznie kompetentną dykasterią w tej dziedzinie była Kongregacja Konsystorialna³⁵. Swe uprawnienia delegowała ona niekiedy nuncjuszom oraz delegatom apostolskim³⁶.

Uzyskanie pozwolenia prawodawca uzależniał od wypełnienia kilku warunków. Wymagał on: pisemnej zgody biskupa, a w wypadku zakonników — wyższego przełożonego zakonnego³⁷ oraz biskupa diecezji docelowej³⁸, dobrego świadectwa o życiu kapłana³⁹, słusznej i rozumnej przyczyny wyjazdu⁴⁰, indultu kongregacji Soboru w wypadku proboszcza migrującego na czas dłuższy niż dwa miesiące⁴¹.

Pozwolenie to obowiązywało bez względu na rację wyjazdu. Musieli je więc otrzymać wyjeżdżający w celach duszpasterskich, naukowych i turystycznych. *Exsul Familia* zniosła wcześniejsze zróżnicowania norm w zależności od czasu trwania migracji. Odtąd należało zachować wszelkie wymogi prawa zarówno przy migracji stałej, jak i czasowej, choćby trwającej jeden dzień.

Sporządzony w specyficznej formie dokument (*litterae discessoriales*)⁴² określał miejsce i czas trwania migracji. Przedłużenie pobytu, bądź wyjazd do jeszcze innego kraju — nawet na tym samym kontynencie — wymagały nowego pozwolenia od wspomnianej już kompetentnej władzy kościelnej⁴³.

Za świadome i lekkomyślne naruszenie przepisów w tej dziedzinie groziła kara suspensy *a divinis* (*ipso facto*), a nierespektowanie jej powodowało nieprawidłowość od święceń. Absolucja od tych kar była zastrzeżona Kongregacji Konsystorialnej⁴⁴.

Dodatkowymi restrykcjami byli objęci duszpasterze migrantów. Przed wyjazdem do innego kraju, i to nie tylko zamorskiego, musieli oni otrzy-

³⁴ Decr. *Magni semper negotii* n. 7; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 1. 1°.

³⁵ Const. *Exsul Familia* II n. 2-3.

³⁶ Tamże II n. 3 § 1. 2°.

³⁷ Decr. *Prudenti saluberrimoque consilio*; decr. *Non sine magno* s. 2; decr. *Magni semper negotii* n. 1, 3, 7; const. *Exsul Familia* II n. 3. § 3. 3°.

³⁸ Decr. *Clericos peregrinos* n. II; decr. *Ethnografica studia* n. 2-3; decr. *Magni semper negotii* n. 1 e, 7; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 3. 3°.

³⁹ Decr. *Non sine magno* n. 3; decr. *Magni semper negotii* n. 1c; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 3. 1°.

⁴⁰ Decr. *Ethnografica studia* n. 15-17; decr. *Magni semper negotii* n. 1d. 12a; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 3. 2°.

⁴¹ Kan. 465 § 2; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 3. 4°.

⁴² Por. decr. *Non sine magno* n. 2; decr. *Clericos peregrinos* n. III; decr. *Magni semper negotii* n. 2.

⁴³ Decr. *Magni semper negotii* n. 7. 14; const. *Exsul Familia* II n. 3 § 4.

⁴⁴ Decr. *Magni semper negotii* n. 16; const. *Exsul Familia* II n. 3. § 5.

mać od wspomnianej kongregacji nominację na misjonarza migrantów⁴⁵. Nominacja ta stanowiła podstawę do uzyskania jurysdykcji ordynariusza miejsca dla duszpasterzowania wśród określonej grupy migrantów.

Cautius et severius mieli postępować biskupi także przy inkardynacji kapłanów z krajów zamorskich⁴⁶. W wypadku inkardynacji kapłanów polskich w diecezjach amerykańskich prawodawca wymagał w pewnym czasie (1896-1908) specjalnego pozwolenia Kongregacji Soboru⁴⁷. Z tego precedensu *Exsul Familia* uczyniła zasadę. Według niej wszyscy kapłani, objęci specjalnymi przepisami o migracji, na inkardynację w diecezji zamorskiej musieli otrzymać dodatkowe pozwolenie Kongregacji Konsystorialnej⁴⁸.

Omawiane prawodawstwo miało charakter partykularny. Nie wiązało ono bowiem kapłanów pochodzących z Ameryki Północnej, Azji, Afryki, Australii i Oceanii. Kapłani z Ameryki Łacińskiej i Filipin byli nim objęci tylko w wypadku wyjazdu do Ameryki Północnej, a już nie na inne kontynenty. Ci, których prawodawstwo specjalne nie obowiązywało, mogli więc wyjeżdżać do krajów zamorskich zachowując jedynie ogólne normy prawa kodeksowego, zawarte w kan. 143-144, 465 § 2; 804 § 1-2 i 111-117.

Przepisy specjalne miały, według intencji prawodawcy, tak pokierować migracją kapłanów, by nie dopuścić do ich nadmiernej imigracji w jednych krajach (Ameryka Północna), ani też dużej emigracji z innych (zwłaszcza Ameryka Południowa). Prawodawca chciał również dokonać selekcji i doboru odpowiednich duszpasterzy, zwłaszcza wśród migrantów na innych kontynentach.

Słabą stroną tego prawodawstwa było sztuczne zróżnicowanie norm ze względu na kontynenty, a równocześnie sztywne ujęcie tychże norm, gdy idzie o motyw i czas trwania migracji. W efekcie prawodawstwo to utrudniało wyjazd kapłanów do krajów misyjnych i potrzebujących obcych duszpasterzy.

II. PRAWODAWSTWO POSOBOROWE

Gruntownej reformy dotychczasowej dyscypliny dokonał prawodawca kościelny po Soborze Watykańskim II, czerpiąc z nauki tego Soboru idee przewodnie reformy.

⁴⁵ Decr. *Ethnografica studia* n. 9. 10; const. *Exsul Familia* II n. 5 § 1.

⁴⁶ C. 1 X. I. 22; decr. *A primis* n. 5; decr. *Anno proxime elapso* n. 5; kan. 117. 2°.

⁴⁷ Instr. *Exigua prorsus*; decr. *Anno proxime elapso*, introd.

⁴⁸ II n. 3 § 2. 1°.

1. SOBÓR WATYKAŃSKI II

Według Soboru kapłaństwo Chrystusowe skierowane jest do wszystkich ludzi bez jakichkolwiek ograniczeń rasowych czy narodowych. Dar kapłaństwa przygotowuje prezbiterów do misji zbawczej w całym świecie. Dlatego kapłani winni mieć na uwadze nie tylko dobro własnej diecezji, lecz także potrzeby całego Kościoła, okazując gotowość swej posługi w krajach misyjnych, odczuwających brak duchowieństwa oraz wymagających specjalnego apostołatu⁴⁹. Biskupi zaś powinni zabiegać o przygotowanie w tym celu godnych kapłanów oraz umożliwić im wyjazd do tychże krajów⁵⁰.

Dla ułatwienia przenoszenia się kapłanów do innej diecezji, w ramach kraju, kontynentu i świata, Sobór poleca ustanowić specjalną Radę dla Rozdziału Duchowieństwa przy Stolicy Apostolskiej oraz Komisję do tychże spraw przy konferencji biskupów poszczególnego kraju; nadto poleca tworzyć prelatury personalne, zakładać seminaria regionalne i międzynarodowe, a także odnowić instytucję inkardynacji⁵¹.

Tym sposobem Sobór ukazał zagadnienie migracji kapłanów w nowym świetle dostarczając podstawy doktrynalnej dla reformy dotychczasowych przepisów z tej dziedziny.

2. MOTU PROPRIO ECCLESIAE SANCTAE

W celu ułatwienia przenoszenia się duchownych do innych diecezji, w tym również zamorskich, dokument ten poleca biskupom przygotować do tego alumnów w seminariach oraz kapłanów⁵². Zdatnemu i przygotowanemu do wyjazdu kapłanowi biskup nie powinien odmawiać zezwolenia, chyba tylko w wypadku prawdziwej konieczności własnej diecezji⁵³. Migrującemu kapłanowi biskup ma pomóc w zabezpieczeniu jego praw oraz opieki w diecezji, do której się udaje⁵⁴ oraz własnej, gdy do niej powróci⁵⁵.

Prawodawca sprzyja, jak widać, migracji duchowieństwa do innych krajów i na inne kontynenty, zarówno na stałe jak i czasowo, jeśli jest ona podejmowana z racji duszpasterskich. Z tego względu wprowadza on rów-

⁴⁹ *Presbyterorum ordinis* n. 10.

⁵⁰ *Christus Dominus* n. 6.

⁵¹ *Presbyterorum ordinis* n. 10; J. Esquerda Bifet. *La distribucion del clero segun los documentas conciliares y postconciliares del Vaticano II*. Brugos 1972 s. 44-51.

⁵² Paulus VI. m.p. *Ecclesiae Sanctae* 6 VIII 1966. I n. 3 § 1-2. AAS 58:1966 s. 759.

⁵³ Tamże I n. 3 § 2.

⁵⁴ Tamże I n. 3 § 2 i 30 § 4.

⁵⁵ Tamże I n. 3 § 4.

niez nową formę inkardynacji dokonującej się, przy spełnianiu odpowiednich warunków, *ipso iure* ⁵⁶.

Według *Ecclesiae Sanctae* pozwolenie na wyjazd (*licentia emigrandi*) do innej diecezji z racji duszpasterskich udziela kapłanowi ordynariusz *a quo* po uprzednim uzgodnieniu tej sprawy z ordynariuszem *ad quem*. Dokument nie wspomina o potrzebie pozwolenia ze strony Stolicy Apostolskiej.

Rodzi się pytanie, czy i w jakim stopniu omawiany dokument deroguje przepisy o wyjeździe kapłanów do krajów zamorskich? Z pewnością zmienia on *implicite* przepis *Exsul familia* wymagający specjalnego pozwolenia kongregacji na inkardynację kapłanów w krajach zamorskich. Wprowadza bowiem formę inkardynacji, stosującą się wszędzie i do wszystkich kapłanów, dokonującą się mocą samego prawa, a więc niezależną od żadnych pozwoleń. Wspomniane pozwolenie Stolicy Apostolskiej można było odtąd uznać za aktualne tylko w wypadku inkardynacji formalnej (kan. 111-117) oraz wirtualnej (kan. 114, 144).

Co do innych kwestii obowiązywania dotychczasowego prawa istniały poważne wątpliwości. Późniejsze dokumenty potwierdziły jego moc, ale w odnowionej przez *Ecclesiae Sanctae* dyscyplinie było ono duchowo obce i anachroniczne. Coraz też częściej było ono naruszane, a niekiedy wręcz lekceważone.

3. PISMO OKÓLNE KONGREGACJI KONSYSTORIALNEJ

Potrzebę odnowy prawa o wyjeździe kapłanów do krajów zamorskich dyskutowano na plenarnym posiedzeniu Komisji Studiów Wyższej Rady Emigracyjnej przy Kongregacji Konstytorialnej 14-15 VI 1966 r. Komisja wysunęła postulat rozciągnięcia mocy tego prawa na wszystkie kontynenty. Podobnie wypowiedziały się, zapytane w tej sprawie, liczne konferencje episkopatów ⁵⁷. Na kolejnym posiedzeniu, odbywanym 12-13 V 1967 r. Komisja przygotowała projekt nowych przepisów w omawianej dziedzinie, który 16 czerwca tegoż roku uzyskał aprobatę papieża. Kongregacja Konsytorialna rozesłała go 4 IX 1967 r. w formie pisma okólnego do wszystkich konferencji episkopatów ⁵⁸.

⁵⁶ Warunkami tej formy inkardynacji są: 1) pięcioletni pobyt kapłana w innej diecezji; 2) wyjawienie na piśmie woli pozostania w tej diecezji wobec ordynariusza własnego i diecezji gościnnej; 3) brak pisemnej odpowiedzi negatywnej od tych ordynariuszy w okresie czterech miesięcy. Tamże I n. 3 § 5.

⁵⁷ *Pontificia Commissione per la Pastorale delle Migrazione e del Turismo. Documentazione per la Riunione Plenaria del 2-3 IV 1973*. Roma 1973 s. 74-75. Druk powielany.

⁵⁸ *Normae pro sacerdotibus migrantibus*. Zob. *Leges Ecclesiae*. Ed. X Ochoa. T. 3. Roma 1972 n. 3612; *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. Wyd. E. Szafrowski. T. 2. Z. 2. Warszawa 1970 s. 77.

Dokument wnosił do dotychczasowej dyscypliny pewną nowość. Zawierał on bowiem normy powszechne, dotyczące kapłanów wszystkich kontynentów. Przedmiotem zaś specjalnych przepisów była według niego podróż zaoceaniczna (*oltre oceano*), a nie zamorska. Szczegółowe normy obowiązujące przy tej podróży list różnicował w zależności od czasu trwania migracji.

Na wyjazd do trzech miesięcy wystarczało pozwolenie własnego ordynariusza, po uprzednim powiadomieniu o tym ordynariusza diecezji gościnnej. Przedłużenie zaś pobytu wymagało pozwolenia Kongregacji Konstytorialnej lub delegata Stolicy Apostolskiej w danym kraju, a w nagłym wypadku miejscowego ordynariusza ⁵⁹.

Przy migracji na okres ponad trzy miesiące należało zachować dotychczasowe normy, z tą różnicą, że odtąd oprócz Kongregacji Konstytorialnej pozwolenia na wyjazd mógł udzielać także przewodniczący biskupów danego kraju. Korzystając z tego uprawnienia musiał on pod koniec każdego roku przesłać do tejże kongregacji wykaz nazwisk wyjeżdżających kapłanów oraz odpowiednie taksy ⁶⁰.

Dokument utrzymywał w mocy przewidziane w dotychczasowym prawie kary względem migrujących bezprawnie ⁶¹.

Forma i sposób publikacji omawianych przepisów wskazywały, że miały one charakter prowizoryczny.

4. INSTRUKCJA DE PASTORALI MIGRATORUM CURA

Spodziewano się, że w instrukcji tej (22 VIII 1969 r.) Kongregacja Biskupów dokona pełnej reformy dotychczasowego prawodawstwa o migracji kapłanów. Tymczasem Kongregacja zapowiedziała tu jedynie wydanie specjalnego dokumentu w tej sprawie ⁶².

Niezależnie od tego instrukcja zmieniała przepis o udzielaniu kapłanowi oficjalnego zlecenia (*mandatum*) wykonywania duszpasterstwa migrantów w innym kraju. Odtąd owego zlecenia udziela nie kongregacja, lecz konferencja episkopatu *a quo*, za zgodą ordynariusza danego kapłana. Następnie konferencja ta poleca kapłana konferencji biskupów *ad aquem* a ta powierza go zainteresowanemu ordynariuszowi ⁶³.

5. INSTRUKCJA DE CLERI TRANSITU AB UNA AD ALIAM DIOECESIM

Sprawę reformy przepisów o migracji kapłanów powierzono utworzonej 19 marca 1970 r. Papieskiej Komisji do Spraw Duszpasterstwa Mi-

⁵⁹ *Normae* n. 1.

⁶⁰ Tamże n. 2.

⁶¹ Tamże.

⁶² AAS 61:1969 s. 642.

⁶³ Tamże n. 35, 36.

grantów i Turystów, która przeanalizowała całe zagadnienie w świetle nauki ostatniego Soboru z uwzględnieniem współczesnych warunków i potrzeb duszpasterskich w Kościele. Rezultatem jej badań był dokument, który — po uzyskaniu aprobaty papieskiej — komisja wydała w formie instrukcji z 29 VI 1974 r.⁶⁴

Instrukcja dzieli się na dwie części. W pierwszej wskazuje na potrzebę odnowy dotychczasowych przepisów o migracji duchowieństwa. W drugiej zaś części podaje nowe dyspozycje dotyczące wyjazdu oraz inkardynacji kapłanów w krajach zamorskich. Nowe przepisy mają charakter powszechny i obowiązują w sposób jednolity w całym Kościele, bez różnic dla jakichkolwiek kontynentów. Dotyczą więc one wszystkich kapłanów udających się do jakichkolwiek krajów zamorskich, a także chcących się inkardynować *in transmarinis diocesibus*.

W dokumencie nie ma wzmianki o zakonnikach. Ogólne sformułowanie prawa wskazuje jednak, że odnosi się ono również — z pewnymi różnicami — do nich. W wypadku wyjazdu zakonnika do domu zakonnego własnego zakonu na innym kontynencie wolno trzymać się dotychczasowego prawa, które wymagało jedynie zgody wyższego przełożonego. Inaczej może niekiedy tę sprawę regulować prawodawstwo partykularne.

Szczegółowe normy o migracji kapłanów do krajów zamorskich instrukcja różnicuje w zależności od dwóch kryteriów. Za kryterium podstawowe przyjmuje ona racje duszpasterskie wyjazdu, a za drugorzędne — czas trwania migracji.

a) *Migracja z przyczyn duszpasterskich*

Przy wyjeździe do krajów zamorskich *ob causas pastorales* kapłani nie potrzebują specjalnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej⁶⁵. Bez względu na okres trwania wyjazdu obowiązują ich odtąd tylko ogólne przepisy o wyjeździe i pracy duszpasterskiej w innej diecezji. Zgodnie z nimi wyjeżdżający winien być zdatny i odpowiednio przygotowany do pracy w innym kraju⁶⁶. Na wyjazd musi otrzymać zgodę własnego biskupa lub przełożonego zakonnego po ich uprzednim porozumieniu się w tej sprawie z biskupem diecezji, w której kapłan ma pracować. W wypadku misjonarza migrantów wymagany jest nadto wspomniany już mandat ze strony konferencji episkopatu *a quo*. Zainteresowani wyjazdem biskupi powinni zawrzeć umowę z ustaleniem praw i obowiązków danego kapłana w diecezji pobytu⁶⁷.

⁶⁴ *De Cleri transitu ab una ad aliam dioecesim secundum Concilium Oecumenicum Vaticanum II.* „Migrazioni e Turismo” 1974 nr 9 s. 9-12; *Documentazione* s. 71-75.

⁶⁵ *De Cleri transitu* n. 1.

⁶⁶ *M.p. Ecclesiae Sanctae* I n. 3 § 2.

⁶⁷ Tamże I. n. 3 § 2, 30 § 1.

b) *Migracja z przyczyn pozaduszpasterskich*

Nieco inaczej przedstawiają się normy określające zamorski wyjazd kapłana *ob causas noc stricte pastorales*, a więc z racji studiów, turystyki, wizyt czy pielgrzymek. Również w takich sytuacjach nie potrzeba pozwolenia Stolicy Apostolskiej. Odpowiedzialność za wyjeżdżających kapłanów spada odtąd całkowicie na miejscowych ordynariuszy⁶⁸, czyli na ordynariusza danego kapłana oraz ordynariusza diecezji gościnnej.

Normy, które określają bliżej tę odpowiedzialność, specyfikują się w zależności od czasu trwania wyjazdu. Instrukcja rozróżnia: wyjazd na okres do dwóch miesięcy oraz na czas dłuższy.

W pierwszym wypadku dokument nie zawiera żadnych konkretnych ustaleń, co oznacza, że obowiązują wtedy normy ogólne zawarte w kan. 143-144 oraz przepisy prawodawstwa partykularnego, które zaostrzają zwykle wymogi prawa powszechnego, jak to jest np. w Polsce⁶⁹.

Na wyjazd kapłana do krajów zamorskich na czas dłuższy niż dwa miesiące wymagane jest pozwolenie, wystawione na piśmie, zarówno od ordynariusza *a quo* jak i *ad quem*⁷⁰. Obaj ordynariusze muszą porozumieć się w tej sprawie.

Między episkopatami niektórych krajów istnieją w tej dziedzinie specjalne porozumienia. Porozumienie zawarte między prymasem Polski a episkopatem Stanów Zjednoczonych określa dokładniej termin (waka-cje) i optymalny okres trwania wyjazdu (3 miesiące), cel i rację wyjazdu (wykluczone są m. in. racje komercyjne i kwesty) oraz pewne obowiązki kapłana w czasie pobytu w gościnnej diecezji⁷¹.

c) *Inkardynacja w diecezjach zamorskich*

Przy inkardynacji kapłanów w diecezjach zamorskich instrukcja nakazuje stosować ogólne przepisy zawarte w KPK i *Ecclesiae Sanctae*⁷². Tym samym uchyla ona całkowicie przepis *Exsul Familia*, który wymagał w tej dziedzinie pozwolenia Stolicy Apostolskiej.

Ostatni numer instrukcji zawiera przepis o charakterze nadzwyczajnym. Podaje on mianowicie procedurę załatwiania wyjazdu kapłana, któ-

⁶⁸ *De cleri transitu* n. 2.

⁶⁹ Przy wyjeździe kapłanów diecezjalnych i zakonnych z Polski do USA wymagane jest nadto pozwolenie Przewodniczącego Konferencji Episkopatu. Zob. *Wytyczne Konfer. Episkopatu Polski w sprawie wyjazdu księży za granicę z 24 I 1974* n. 1. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” T. 64:1974 s. 125-126; *Postanowienie Rady Głównej Episkopatu Polski w sprawie wyjazdów księży z Polski do USA z 18 XI 1975* r. n. 1. „Informator Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej” 13:1976 nr 2 s. 1.

⁷⁰ *De cleri transitu* n. 2.

⁷¹ *Postanowienie Rady Głównej* n. 3-8; *Wytyczne Konferencji Episkopatu* n. 2-7.

⁷² *De cleri transitu* n. 3.

rego ordynariusz własny jest „impeditus”, a więc nie może z różnych racji kontaktować się swobodnie z danym kapłanem lub pertraktować z ordynariuszem *ad quem*. W takim wypadku sprawą wyjazdu kapłana do krajów zamorskich zajmuje się nie ordynariusz *a quo*, ale Papieska Komisja do Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów⁷³. Komisja zajmuje więc doraźnie miejsce ordynariusza danego kapłana.

Instrukcja nie wspomina o sankcjach wobec naruszających przepisy w tej dziedzinie. Należy więc uznać, że dotychczasowe sankcje zostały milcząco zniesione. Jeśli jakichś sankcji nie określa prawodawstwo partykularne, biskupi mogą, w razie potrzeby, karać winnych na podstawie kan. 2222 § 1.

*

Nowe i zreformowane prawodawstwo zachowuje więc kapłana z własną diecezją, ale podkreśla, że nie jest to więź absolutna. Dobro całego Kościoła wymaga, aby w pewnych wypadkach była ona łatwiej rozwiązalna. W konsekwencji prawo to ułatwia wyjazd oraz inkardynację kapłanów w krajach zamorskich.

Przepisy tego prawa mają charakter powszechny i jednolity, ale są przy tym elastyczne i zróżnicowane. Wyraźnie preferują one migrację kapłanów z przyczyn duszpasterskich. Traktują o niej oddzielnie i w stosunku do niej przede wszystkim łagodzą dotychczasowy rygor prawa. Znoszą one bowiem obowiązek częstego odnoszenia się w tych sprawach do Stolicy Apostolskiej, przekazując biskupom kompetencje kierowania migracją oraz inkardynacji kapłanów w krajach zamorskich.

W dotychczasowym prawie istniała duża odmienność między przepisami ogólnymi i specjalnymi w omawianej dziedzinie. Te pierwsze były bardzo ubogie, a drugie szczególnie rozbudowane. W nowym prawie różnica ta niemalże zanikła. Prawodawca rozbudował bowiem przepisy ogólne, a uprościł przepisy specjalne. Te drugie pozbawił on wręcz ich dotychczasowej specyfiki w sytuacji migracji kapłanów do krajów zamorskich z przyczyn duszpasterskich oraz z przyczyn pozaduszpasterskich, jeśli wyjazd nie przekracza okresu dwóch miesięcy, a nadto w wypadku inkardynacji kapłanów w diecezjach zamorskich. W tych wszystkich sytuacjach prawodawca nakazał stosować przepisy ogólne o duchownych znajdujących się poza własną diecezją. Przepisy specjalne zachowują więc obecnie swą specyfikę tylko w jednej sytuacji, a mianowicie, gdy kapłan wyjeżdża do krajów zamorskich z przyczyn pozaduszpasterskich na okres dłuższy niż dwa miesiące.

⁷³ Tamże n. 4.

LES PRINCIPES CANONIQUES REGISSANT LES DEPARTS DES PRETRES DANS LES PAYS D'OUTRE-MER

R é s u m é

Les origines de la législation spéciale qui devait régir la migration des prêtres dans les pays d'outre-mer datent du IV-e siècle, cependant le développement important de la discipline ne se fait sentir que vers la fin du XIX-e siècle. Nombreux sont les documents qui réglementent les départs des prêtres des pays européens pour d'autres continents ou des prêtres de l'Amérique du Sud et des Philippines pour l'Amérique du Nord. Ces prescriptions avaient par conséquent le caractère de lois particulières. Indépendamment de toute autre condition, elles imposaient au partant de se munir d'une autorisation spéciale de la part de la Congrégation Consistoriale. La même autorisation était en plus exigée lors d'incardination des prêtres dans le diocèse d'outre-mer. La violation consciente de cette loi entraînait la suspension *a divinis* appliquée *ipso facto*.

Après le Concile Vatican II, le législateur effectua — par étapes — une réforme complète de la discipline jusqu'ici en vigueur. Les nouvelles prescriptions ont, dans ce domaine, le caractère de lois générales. Elles se rapportent à tous les prêtres qui se rendent dans les pays d'outre-mer. Aucune autorisation spéciale du Saint-Siège n'est exigée. En ce qui concerne les migrations pour des raisons pastorales, sont applicables les mêmes lois générales que celles qui régissent le séjour et le travail pastoral du prêtre en dehors de sa propre diocèse. Les migrations pour des raisons autres que pastorales engagent la responsabilité de l'évêque ordinaire du lieu. Si le séjour doit se prolonger au delà de deux mois, l'évêque ordinaire *a quo* est tenu de s'entendre avec l'évêque ordinaire *ad quem*. La nouvelle législation lève en outre l'obligation de l'autorisation spéciale dans le cas de l'incardination dans le diocèse d'outre-mer. Cela signifie aussi la suppression tacite des sanctions disciplinaires en ce domaine.